

УДК 94(477)341.32

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД У БОРОТЬБИ З НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИМИ
ЗАГАРБНИКАМИ (1941 – 1945 рр.): МАТЕРІАЛИ ДО ЛЕКЦІЇ

Представлено матеріали сучасної наукової літератури, а якій висвітлюються різні аспекти боротьби українського народу проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої вітчизняної війни 1941-1945 рр.

Представлены материалы современной научной литературы, в которой освещаются различные стороны борьбы украинского народа с немецко-фашистскими захватчиками в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.

The paper deals with problems of struggle of ucranian people with hitlerite occupationist/ Analyse groups and their interaction with soviet gaverments structures and ideologlcal influense upon the struggle. Also ucctntuate various political influence and their general aim.

Ключові слова: Україна, Друга світова війна, Велика вітчизняна війна, суспільство.

22 червня 1941 р. нацистська Німеччина напала на Радянський Союз, почалася радянсько-німецька війна. Мобільні угруповання німців “Північ”, “Центр”, “Південь” швидко рухались у напрямі Ленінграда, Москви та Києва. Потужний опір противнику чинили радянські війська на різних ділянках недобудованого укріпленого району на новому кордоні, зокрема в районі Леско на р.Санок (нині – територія Польщі). Частина військ 17-ї німецької армії була затримана тут аж на початку липня 1941 р. Згідно з директивою щойно створеної Ставки головного командування 23 червня 1941 р. механізовані корпуси перейшли в контрнаступ проти 1-го танкового угруповання ворога в районі Луцьк-Рівне-Броди. Це перше танкове побоїще років війни тривало майже тиждень, з 23 по 29 червня 1941 р.

Незважаючи на численні факти масового героїзму бійців та командирів, Червона армія відступала. До 22 липня 1941 р. окупанти захопили Галичину, Західну Волинь, Буковину, Бессарабію, а до 24 серпня 1941 р. – усе Правобережжя України. Однією з причин стратегічних

поразок радянських військ були загальні прорахунки радянського керівництва в оцінці воєнно-політичної обстановки, переоцінка значення радянсько-німецьких договорів 1939 р. (навіть за добу до початку війни радянський уряд запевняв народ, що Німеччина дотримуватиметься домовленостей про ненапад).

Український напрям нацистське керівництво вважало одним із ключових. Не випадково 18 серпня 1941 р. Адольф Гітлер припиняє наступ на Москву і визначає напрям головних ударів – Київ і Ленінград. Це було зумовлено економічними, політичними та воєнними чинниками. Захоплення України підривало воєнно-промисловий потенціал СРСР і забезпечувало Німеччину чималими ресурсами для введення війни.

Головною воєнно-політичною подією літньо-осінньої компанії 1941 р. в Україні була оборона Києва. Вона тривала з середини липня до 19 вересня 1941 р. Щоб зламати опір захисників Києва, німецьке командування змушене було зняти з московського напрямку значні сили і повернути їх на південь. Гітлерівці втратили під стінами української столиці понад 100 тис. вояків.

Після прориву німцями Південно-Західного фронту захисники Києва опинилися перед загрозою оточення. Незважаючи на реальні обставини, Й.Сталін не дозволив своєчасний відхід радянських частин з Києва. Ситуація переросла у великомасштабну трагедію. Ліквідувавши під Уманню дві оточені радянські армії, німецькі броньовані “кліщі” зімкнулися під Полтавою. У полон потрапило 660 тис. бійців і командирів Червоної армії, з них 60 тис. командирів. Під час спроби вирватись із ворожого кільця загинули командуючий обороною України М. Кирпонос, секретар ЦК КП(б)У М. Бурмістренко.

І все ж завдяки безіменним героям-червоноармійцям і командирам радянських військ вдалося затримати німців під Києвом більше ніж на два місяці. До Червоної Армії з України було мобілізовано 2,5 млн. осіб. Водночас понад 2 млн. жителів УРСР – з их, хто не підлягав призову до армії, створювали формування народного ополчення та винищувальні батальйони для охорони прифронтового тилу. Будівництво понад 4 тис. кілометрів оборонних ліній та багатьох військових споруд було здійснено в основному силами цивільного населення й ополченцями. Розгорнувся рух за подання шефської допомоги пораненим воїнам, їхнім родинам тощо. Сотні мільйонів карбованців зібрала і православна церква.

До перебудови економіки на воєнний лад жорсткими методами залучалося все працездатне населення. На зміну мобілізованим чоловікам прийшли жінки, студенти, учні шкіл. Складовою частиною цієї перебудови була евакуація у тиліві райони СРСР матеріальних цінностей і людей. Надлюдських зусиль коштувала робітникам та службовцям евакуація

підприємств з таких економічних центрів України, як Придніпровський промисловий район, Донбас, Криворізький басейн, заводи і фабрики із Києва, Харкова, Одеси тощо.

Усього з республіки було перебазовано понад 550 великих підприємств тридцяти галузей промисловості, 30 тис. тракторів, 125 млн. пудів зерна, 6 млн. голів худоби. Евакуювались десятки наукових установ, майже 70 вищих навчальних закладів, близько 50 театрів. До Сибіру, в республіки Середньої Азії і Казахстану було відправлено понад 3,5 млн жителів України. Понад 30 підприємств, які не встигли евакуювати, потрапили до рук німців або були знищені.

Евакуація здійснювалася під контролем НКВС. Згідно з партійною директивою та виходячи з сталінської тактики “спаленої землі” все, що не можна було вивезти, знищувалося. Йдеться про промислові об’єкти, мости, залізниці, шахти, електростанції. У Донбасі було затоплено майже всі шахти, зруйновано комплекс заводів при Дніпрельстані та всі 54 домни. Заміновано і підірвано Успенський собор Києво-Печерської лаври, інші архітектурні пам’ятки.

Трагічні наслідки для тис. політичних в’язнів у тюрмах Західної України мав поспішний відступ Червоної армії. Не маючи часу на евакуацію, протягом тижня з 22 по 29 червня 1941 р. НКВС провів знищення в’язнів, незважаючи на те, які звинувачення проти них висувалися. Усього у Західній Україні загинуло 50 тис людей від рук НКВС.

З ініціативи ОУН у складі німецької армії було створено українські військові частини “Нахтігаль” та “Роланд”. Вони мали бути ядром майбутньої Української Армії. Крім того похідні групи ОУН налічували 7000 добре підготовлених осіб. Вони мали охопити своєю діяльністю всю територію України.

30 червня 1941 р. У Львові ОУН-Б проголосила створення Української держави. Було сформовано Українське державне правління – крайову владу на чолі з Ярославом Стецьком. Акт проголошення самостійної Української держави закликав населення не складати зброї доти, доки на всіх українських землях не буде встановлена суверенна влада. Зазначалося також, що новостворена Українська держава співпрацюватиме з Німеччиною, яка допоможе українському народові звільнитися з-під московської окупації. Ці акції проводилися без погодження з керівництвом Німеччини. На початку липня 1941 р. німці заборонили діяльність правління, заарештували його керівників. Саме тоді почалися масові арешти членів ОУН (15 керівних діячів і близько 300 членів) було кинуте до концтаборів. За відмову скасувати акт незалежності був заарештований С. Бандера, який знаходився в таборі Заксенхаузен до

вересня 1944 р. У директиві поліції безпеки СД № 12 / 41 під грифом “секретно, державної важливості” зауважувалося: “Усі активісти бандерівського руху повинні негайно заарештовуватись і після тривалого ретельного допиту мають бути ліквідовані під виглядом грабіжників“. У вересні 1941 р. підрозділи СС заарештували і стратили більшість членів похідних груп. Через два місяці було розгромлено київську організацію ОУН-М, страчено понад провідних її членів, в тому числі поетесу Олену Телігу.

Репресії гестапо набували дедалі більших масштабів. У Миргороді на Полтавщині страчено заступника Крайового провідника ОУН Миколу Лемика, в Житомирі – членів обласного проводу ОУН В.Хому і М.Кравця, у Києві – В.Щирбу та О.Сидницького, у Кривому Розі Г.Максимець, С. Шерстюк, на Волині – Максим’юк, О.Бродич, у Джанкої (Крим) – м.Любик та інші.

Насамперед потрібно зауважити, що з початком війни в планах німців щодо майбутнього розвитку українських земель відбулися кардинальні зміни. У роботі створеного ще в середині 30-х років зовнішньополітичного бюро нацистської партії під керівництвом Альфреда Розенберга українська проблематика займала одне з провідних місць. Відповідно до концепції “свідомого європеїзму” необхідно було розробити народи регіону за національними ознаками, нацькувати їх один на одного, а потім легко підкорити. Саме тому Альфред Розенберг спочатку пропагував ідею самостійних, проте фактично залежних від рейху держав в Україні та на Кавказі, що могли бути створені для протидії ослабленій радянській державі.

Однак наприкінці 30-х років відбувається певна еволюція поглядів Гітлера щодо створення під протекторатом Німеччини “Великої України”.

З початком війни проти Радянського Союзу економічні інтереси третього рейху почали різко домінувати над політичними розрахунками. З самого початку німецька політика носила колоніальний характер. Українські землі було розділено на окремі частини, зокрема Галичину було проголошено п’ятим дистриктом Генерал-губернаторства, на чолі якого стояв губернатор. Вона була поділена на округи, які у свою чергу, поділялися на повіти. До складу Рейхскомісаріату України входило шість генеральних округів: Волинь-Поділля, Житомир, Київ, Миколаїв, Дніпропетровськ і Крим. Територіями в прифронтових зонах керувало німецьке військове управління. Південно-західні землі України, включаючи Одесу, були окуповані Румунією, а Закарпаття увійшло до складу Угорщини. Такі дії свідчили про переконаність нацистського керівництва в тому, що „України не існує ... це лише географічне поняття”.

Як уже зазначалося, українське населення, насамперед західних областей, прихильно зустріло німців, вбачаючи в них визволителів від сталінського режиму. Ці сподівання жилися також тим, що на українських землях, які увійшли до Генерал-губернаторства, німці дозволили відкрити українські школи, культурні товариства, активізувалось релігійне життя. Були створені комітети допомоги і підтримки для біженців з СРСР, і зокрема з Радянської України.

Нацистським правителем найбільшої окупованої території України Рейхскомісаріату України було призначено Еріха Коха. Він був нацистом до мозку кісток, жорстокий і нетерплячий до представників інших національностей, зокрема до українців.

Німці запровадили на Україні жорстокий окупаційний режим. Україну було перетворено на колонію Німеччини, яка стала джерелом продовольства і робочої сили, адже 85% усього постачання продуктами Німеччини з території СРСР було з України. 2,5 млн людей було відправлено на примусові роботи в Німеччину з України. Від початку окупації і до 1944 р. з України було вивезено 9,2 млн. т зерна, 622 тис. т. м'яса та мільйони тонн інших продуктів, для перевезення яких було задіяне 1418 тис. вагонів.

Для інтенсивнішої експлуатації населення німці зберегли колгоспну систему. Приватна торгівля, за винятком базарів і української кооперативної організації була заборонена. Промисловість загарбники не відбудували, за винятком галузей, пов'язаних з видобутком деяких видів сировини.

У жовтні 1941 р. було спалено село Обухівку на Полтавщині, а все населення страчено. За час окупації подібні варварські акції були проведені у 250 населених пунктах республіки.

Майже 3 тис. мирних жителів знищили гітлерівці у м. Берестечку. У вересні 1941 р. у Львові вперше були застосовані автомобільні газові камери, під час руху яких жертви умиротворялися відпрацьованими газами.

На території України нацисти створили понад 180 концтаборів і 50 гетто для проживання євреїв, але усі вони потім були знищені. Страти цивільного населення здійснювали спеціальні загони СД і СС. В перші тижні окупації у Львові було страчено 7 тис. євреїв, у Луцьку 2 тис. і євреїв, у Житомирі більше 3 тис., поблизу Кам'янця-Подільського за 2 дні було знищено 23 600 людей представників різних національностей євреїв, українців, вірмен, циган, поляків, караїмів, а також полонених червоноармійців, комуністів, комсомольців. Тільки за перші чотири місяці окупації України було знищено біля 2 млн. людей, з них біля 1 млн. були євреї, біля 500 тис. полонені червоноармійці, комуністи, комсомольці, а

також представники науки, освіти, культури України, представники національно-визвольного руху ОУН.

Найбільш екстремальних форм набув нацистський режим у Рейхскомісаріаті України. У деяких окупованих регіонах німці поводитись не так жорстоко, зокрема в Галичині. Щоправда і тут проводилось багато ненависних заходів, як примусовий вивіз до Німеччини, експропріація про продуктів на селі. Проте на відміну від співвітчизників на Сході галичанам дозволили утворити у Львові представницький орган – Український земельний комітет, який очолив Кость Паньківський.

Жорстокість політики окупантів викликала масовий опір серед населення. Підпільні радянські та націоналістичні організації, а на північному заході України поляки мали свої власні партизанські загони.

З початку німецько-радянської війни на території захопленій ворогом, почали створюватись антифашистське підпілля та партизанські загони. Організаторами їх були здебільшого комуністи.

На початку війни виступи партизан були нечисленними неорганізованими. На те були свої причини. Якщо на початку 30-х років радянські керівники допускали, що в разі ворожого вторгнення в тилу ворога потрібно організувати партизанську війну, то наприкінці 30-х років панівною стала наступальна воєнна доктрина, згідно з якою війна буде вестись виключно на території противника. Найбільшими загонами були партизанські з'єднання на чолі С. Ковпака, О. Федорова, М. Наумова, І. Старінова, О.Сабурова та ін. Активізація дій загонів була пов'язана з подіями на фронтах радянсько-німецької війни. У червні 1942 р. німці розгорнули великий наступ у напрямку Сталінграду і Кавказу. Щоб ослабити німецький тиск, Москва вирішила активізувати партизанську війну в Україні. У червні-липні 1942 р. партизанські загони С. Ковпака та О. Сабурова вийшли брянських лісів та почали робити наскоки на гарнізони і шляхи сполучення. 28 червня 1942 р. партизани взяли Ямпіль і захопили значні трофеї.

Влітку 1943 р. С. Ковпак розпочав великий рейд до Карпат. Було поставлено завдання – знищити нафтові промисли на Прикарпатті, а також вести боротьбу з націоналістами. Завдання не було виконано, а значна частина з'єднання загинула.

Активну боротьбу з німцями вели також бійці УПА. Перші партизанські загони націоналістів виникли на Волині та Поліссі. Їх організатор – Тарас Боровець (Бульба) місцевий український діяч, близький до уряду УНР у Варшаві. З початком німецько-радянської війни він сформував підрозділ під

Назвою “Поліська Січ”, пізніше УПА. До нього на цьому етапі входили особи, які з різних причин були не задоволені радянською владою.

Підрозділ брав участь у знищенні радянських оточенців і невеликих підрозділів Червоної Армії.

Восени 1941 р. гітлерівські війська впевнені у перемозі, не приховували свого ставлення до підкорених народів, навіть якщо вони були їхніми союзниками, тим більше лідер “Поліської Січі“ не хотів бути маріонеткою в їх руках. Надійшло розпорядження розпустити ці загони. Однак більшість воїнів не склали зброю і продовжили боротьбу тепер вже з німцями. Діючи малими групами, вони співпрацювали з бойовиками ОУН. Вони знищували німецькі господарські установи, роздаючи майно та продовольство населенню.

Влітку 1942 р. цим формуванням зацікавилася Москва, направивши на переговори полковника А.Лукіна. Він запропонував підтримку зброєю, якщо “Поліська Січ“ розгорне терористичну діяльність проти німців. Саме тоді німці пропонували перейти їй на поліцейські формації для боротьби проти більшовицьких партизан. Проте ні Москва, ні німці не хотіли визнавати політичні вимоги – визнання самостійності України . В оперативних зведеннях штабу військ СС і таємної поліції при групі армії “Південь“ у головне імперське управління безпеки за 1941 – серпень 1942 рр. повідомлялося про дії партизанів і підпільних груп на окупованій території України. ”Березень 1942 р. З Миколаєва надійшла звістка про пожежу в двох авіаційних ангарах. Знищено літаки та різне устаткування. Завдано значних збитків. З генерального округу Житомир повідомили, що за період з зими 1941 по літо 1942 років відбулось 35 виступів партизанських груп і підпільників. Вони нападали на жандармські і поліцейські пости, польові караули та аеродроми.

Липень 1942 р. ... 23 липня в Конотопі Чернігівської округи (Сумська область) спалено механічний цех. Там були автомобільні майстерні вермахта. ... Виступи банд на північ від Чернігова продовжуються. Бандити захопили багато населених пунктів, тому в цьому районі утворилася своєрідна “партизанська республіка“. На початковому етапі війни Рух Опору став фактором, з яким агресор мусив рахуватися. Незалежно від того на якому боці воювали українці, на боці радянських партизан, на боці УПА, на боці Червоної Армії, у багатьох з них була спільна мета – боротьба проти гітлерівських окупантів. Але на жаль між ними не було згоди і єдності, і вони вели боротьбу також між собою.

На початковому етапі війни партизани і підпільники виконували в основному розвідувальні функції. Вони збирали і передавали радянському командуванню і партійним органам данні про дислокацію, чисельність, озброєння противника, напрямки його переміщень. Характер повідомлень був різним. Комуністичне підпілля Харківщини в листопаді 1941 р. інформувало М. Хрущова про відсутність торгівлі продтоварами в місті,

що спричинило голод. Люди пухли і вмирили від недоїдання. Єдиний магазин на Холодній Горі, що у Харкові торгував котлетами по 5 карбованців за штуку. Біля нього виростили великі черги. Біля міської управи стали збиратися групи виснажених жінок з дітьми, які вимагали хліба і роботи. Досить часто партизани й підпільники діяли на окупованих територіях як своєрідні представники радянської влади більшовиків на окупованих територіях і областях України. У малодоступних болотистих та лісових районах виникали території підконтрольні радянським партизанам. Взимку і навесні 1942 р. з'єднання під командуванням О.Сабурова знищило ряд німецьких гарнізонів і поліцейських дільниць, взяло під контроль територію Трубчевського, Суземського, Брасовського, Навлінського і Вігонівського районів Орловської області та Середино-Будського і Хільчицького районів Сумської області. Так з'явився один з перших партизанських країв. У червні 1942 р. тут налічувалося 24 партизанські загони і 127 груп місцевої самооборони загальною кількістю 18 тис. бійців. Партизанський край простягнувся на 260 кілометрів з півночі на південь і на 40-50 кілометрів зі сходу на захід, охопивши 500 населених пунктів. Про характер зв'язків між населенням і партизанами в цьому регіоні свідчить інформація начальника політуправління Південно-Західного фронту Крюкова від 9 серпня 1942 р. В ній зокрема відзначалося, що більшість загонів базувалася в населених пунктах, а там, де не було баз, організовано озброєну самооборону. З населеними пунктами, зайнятими гітлерівцями, зв'язок підтримувався по лінії підпільного райкому комуністичної партії більшовиків України. У контрольованих партизанами населених пунктах повідомлялися зведення радянського інформаційного бюро, листівки, радянська, українська і партизанська преса.

Партизанські краї і зони виникли також в північних районах Київщини, Полісся, Волині. Але сталося це тільки після того, як у ці регіони прибули сформовані загони або групи організаторів, які створювали осередки опору. Оскільки Волинська, Рівненська, Тернопільська області швидко були зайняті гітлерівцями, тут комуністи не змогли організувати комуністичне підпілля.

Тільки у травні 1943 р. партійними осередками за сприяння партизанів було створено на Волині Любимівську сільську раду, до якої увійшли село Дольськ Волинської області, Ніговиці Рівненської області, Коліно, Одріжин, Мокро Іванівського району Білорусі та інші села Західної України і Західної Білорусі. Виконуючи завдання центру, українські партизани в кінці 1942 – на початку 1943 років здійснили кілька рейдів тилами противника, дезорганізуючи тиліву інфраструктуру ворога, демонструючи цивільному населенню здатність контролювати

значні території, і по суті, відновлюючи там радянську владу. Відомо, що в результаті ґрунтовно підготовлених рейдів С.Ковпака та О.Сабурова в чотирикутнику Олевськ-Овруч-Мозир-Суров виник партизанський край з населенням 200 тис. осіб. Це створювало безпосередні перспективи для подальшого розгортання боротьби в окупованій лісистій місцевості. Водночас ті партизанські формування, які діяли у відриві від партизанських баз і країв та не мали підтримки, постійно перебували під реальною загрозою виявлення і каральних операцій гітлерівців. Особливо небезпечними були рейди в лісостеповій та степовій зонах, що нерідко закінчувалися трагічно. Таке сталося з партизанською групою М. Карнаухова, яка, подолавши відстань від берегів Волги до Червоного Лиману (Донецької області) була знищена німцями у грудні 1942 р. через власну необачність. У лютому 1943 р. в рейд на Сумщині, Харківщині, Кіровоградщині вирушило за наказом управління штабом партизанського руху з'єднання М.Наумова. Не отримавши допомоги з центру, наумівці були витіснені в Одеську область і зазнали значних втрат від німецьких карателів.

Часто рейди мали переважно пропагандистське значення, оскільки переслідувані ворогом підрозділи не могли виконати завдання, поверхово заплановані з Москви.

Влітку 1943 р. УПА була перейменовано на Українську народну революційну армію (УНРА). Політична платформа ОУН і УПА була вироблена на 3 Надзвичайному зборі у серпні 1943 р. і проголошувала самостійність України, боротьбу за громадянські права і демократію, співпрацю з поневоленими народами проти нацизму і сталінізму.

Влітку 1943 р. після перемоги під Курськом відбувся докорінний перелом у війні. Німці відступали. Маючи значну перевагу в живій силі та техніці, радянські війська в результаті запеклих боїв до осені 1943 р. звільнили Харків, Чернігів, Полтаву.

Масовий героїзм та самопожертву виявили радянські війська під час форсування Дніпра. Понад 2,5 тис. учасників Дніпровської битви за мужність і відвагу отримали звання Героїв Радянського Союзу. 6 листопада 1943 р. війська під командуванням М. Ватутіна, І. Баграмяна та інш звільнили Київ. До кінця 1943 р. були звільнені Запоріжжя і Дніпропетровськ.

Протягом 1944 р. партизани й підпільники вивели з ладу 99 залізничних мостів, 1167 паровозів, 11 тис. вагонів і платформ, пустили під укіс 1037 поїздів на території України, Польщі, Чехословаччини. Було завдано важких втрат особовому складу охоронних і поліцейських частин гітлерівців, знищено багато техніки, сільськогосподарської продукції, які окупанти намагалися вивезти до Німеччини.

Особливо інтенсивними протягом усього періоду окупації були зусилля підпільно-партизанських формувань і ідеологічній сфері. З 1 листопада 1942 р. по 20 січня 1943 р. було розповсюджено 158 тис. примірників газети "Комуніст" (27 номерів), 66 тис. – газети "Радянська Україна" (27 номерів), 1 млн 241 тис – "За Радянську Україну" (17 номерів). У загонах С. Ковпака видруковано 900 тис. примірників листівок, О.Сабурова – 800 тис., О.Федорова – 400 тис.. Протягом лютого-березня 1943 р. розповсюджено 325 тис. примірників "До населення тимчасово окупованих німцями областей", 350 тис. – "До старост і поліцаїв". Усього з липня 1941 р. по серпень 1944 р. з радянського тилу було закинуто 30 млн. газет, брошур, журналів, 564 тиражі, листівок загальною кількістю понад 328 млн. примірників.

Особливим авторитетом серед мешканців окупованих територій користувалися ті партизанські формування, які брали реальну участь в антигітлерівській боротьбі, і дошкуляли гітлерівцям своїми нападами та диверсійно-терористичними актами. Цивільне населення охоче допомагало учасникам Руху Опору і тоді, коли потрібне було сприяння регулярним частинам Червоної Армії, що наступала. Партизани й підпільники при підтримці місцевих мешканців надавали допомогу воїнам 2-ї, 3-ї, гвардійської, 5-ї ударної, 28-ї, 44-ї та 51-ї армій, які брали участь у боях за шахтарську столицю місто Сталіно (Донецьк). Загони М. Тарапуценка та інші загони під час Чернігівсько-Прип'ятської операції звільнили 37 населених пунктів, зняли міни з доріг та організували переправи через річки Десна, Дніпро та Прип'ять. Партизани і підпільники спільно діяли з радянськими військами в ході Кіровоградської та Корсунь-Шевченківської операцій.

Після визволення України окремі партизанські загони одержали завдання здійснити рейди на територію сусідніх країн – Польщі, Чехословаччини з тим, щоб не тільки завдати ударів по тилах вермахту, але й перешкодити підрозділам ОУН і УПА оволодіти ситуацією в прикордонних зонах, витіснити їх якомога далі на захід.

Оцінюючи в цілому комуністичний Рух опору, слід ще раз зауважити, що він постійно скеровувався на вирішення двох завдань – військових та ідейно-політичних. Та якщо в суто військовій сфері партизани не завжди правильно діяли, і стратегічно їх дії не були досконалыми, то ідеологічний вплив був дієвий, і піднімав морально-політичний дух багатьох українців, в основному Східних, Північних, Південних, Центральних областей України. Західна Україна була в основному під впливом ідеології ОУН-Б та ОУН-М. Але і ті, і інші, незалежно від політичної приналежності відіграли істотну роль у боротьбі проти нацизму. Водночас не можна відкидати заслуг представників

української громади інших країн, а також і громад інших народів СРСР, Європи у боротьбі проти нацистської Німеччини. Серед них були євреї, поляки, вірмени, українці, азербайджанці, росіяни та представники інших народів.

1. Головка М. .Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої Світової війни. 1939-1945 рр. – К.: Олан, 2004. – 704 с.
2. Городецький О. С. Минуле в нашій пам'яті. – К., 2004. – 177 с.
3. Іващук С. По той бік фронту: Антифашистська боротьба на території України, Білорусії та Польщі в роки Другої світової війни. – Державний університет „Львівська політехніка”, 1997. – 172 с.
4. Горбуров Є. Г. Рух опору на Півдні України в роки Великої вітчизняної війни (1941-1944). – К., 2002. – 246 с.
5. А.Г.Слюсаренко., В.І.Гусев., В.М.Литвин та ін. Новітня Історія України ХХ століття 1900-2000 рр. – К.: Вища школа, 2002. – 717 с.
6. В. Косик Україна у Другій світовій війні у документах. – Львів, 1998. – Т.2. – 383 с.
7. М.В. Коваль Україна: 1939-1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. – К., 1995.
8. М.В.Коваль. Друга Світова війна і Україна (1939-1945). – К., 1999.